

ROMAN HARTL & kolektiv

KNĚŽEVES

MOZAIKA Z DĚJIN
CHMELAŘSKÉHO MĚSTYSE
DO PADESÁTÝCH LET 20. STOLETÍ

Městys Kněžves
2014

„Kara amiko!“ („Drahý příteli!“)
 Pohlednice v mezinárodním jazyku esperanto,
 odeslaná v roce 1912 F. X. Kučerou z čp. 102, delegátem
 mezinárodní organizace esperanta, do Escondida v Kalifornii.

Z Knězevsi do Ameriky a zpátky

Při hledání obrazového doprovodu k této knize jsem objevil na jedné mezinárodní internetové aukci starou pohlednici s knězeveským kostelem. Nabízel ji antikvář z amerického Las Vegas, proslulého města kasin v nevadské poušti. Stála jen pár dolarů, tak jsem ji koupil. Čirou náhodou jsem tak získal poklad. Pohlednice je totiž psaná mezinárodním jazykem esperanto a odeslal ji v roce 1912 František Xaver Kučera, jeden z nejvýraznějších knězeveských rodáků dvacátého století. Dočtete se o něm v kapitole o osobnostech. Vedle dalších aktivit byl i členem mezinárodní organizace esperanta *Universala Esperanto Asocio*. Ta mimo jiné zprostředkovávala za 1. světové války korespondenci mezi válečnými zajatci a jejich rodinami. Měsíc co měsíc takto putovaly přes ženevskou centrálu UEA tisíce dopisů. F. X. Kučera jako delegát UEA byl při tom. Ta pohlednice s kravami brodícími se rybníkem před knězeveským kostelem ovšem není kuriózní jen svým jazykem a osobou pisatele, ale i místem, kde byla napsána. Totiž v hostinci čp. 102, čili hotelu U Štrosů, který tehdy vlastnil a provozoval Kučerův otec Antonín. V hostinci, který je jednou z nejstarších venkovských hospod v Čechách, tak starou, že tu skutečně mohl poobědvat král Vladislav Jagellonský, jak vypráví jedna pověst. Jiný král sem zašel na pivo docela určitě – světoznámý tenorista Karel Burian, korunovaný v Paříži Králem pěvců. Nalistujte stranu 55, kde se o tom píše.

Ta pohlednice, psaná esperantem, se pro mě stala symbolem této knihy. Putovala z Kněževsi přes Chicago ke svému adresátovi ve městě Escondido v Kalifornii a odtud se dostala k obchodníkovi se starými pohlednicemi v Las Vegas, aby se po sto a dvou letech vrátila v perfektní kondici přes oceán leteckou poštou do Evropy a do Kněževsi a nakonec se objevila v této knize, vzdálená jen pár stránek od životopisné črty muže, který ji v roce 1912 napsal a odeslal.

Psaní knihy o Kněževsi mi přinášelo nevšední zážitky a překvapující setkání. Musím se smát, když si vzpomenu, jak jsem v báječně starosvětském časopiseckém oddělení Národního muzea, které sídlí v bývalém Místodržitelství v pražské Stromovce, o hladu pročítal při pátrání po osudu mistra kuchaře Antonína Vojáčka stohy kuchařských a hostinských časopisů, napěchovaných kulinářskými recepty, a bědoval jsem, proč jsem sem šel s prázdným žaludkem.

Nezapomenu na překvapení, když jsem si vygoogloval jméno Jiřího Zedníčka, s nímž jsem si dopisoval e-mailem o fotografie jeho pradědečka MUDr. Františka Topky (jemuž Kněževs vděčí mimo jiné za pojmenování svého náměstí), a ohromeně jsem zjistil, jaká persona Jiří Zedníček je, totiž jeden z nejlepších československých basketbalistů, na přelomu šedesátých a sedmdesátých let pětkrát člen výběru hvězd Evropy, ověšený medailemi a tituly, hvězda číslo jedna. Zíral jsem, jako bych v poslední vteřině inkasoval vítězný směč. Dokonalý knokaut. Ještě jsem nebyl na světě, když válel pod vysokým košem. Tak nějak jsem se omluvil za svou nevědomost. Mávl jen skromně rukou (to gesto jsem si živě představil při čtení jeho odpovědi), že se svými úspěchy nechlubí.

Nevěřil jsem vlastním očím, když jsem se v zasedací místnosti kněževského úřadu městyse probíral (obklopen svéráznou kulisou, totiž výstavou velkoformátových fotografií hub) historickými stavebními plány kněževských domů a na plánech vily statkáře Jakuba Štise čp. 274 jsem objevil podpis elitního pražského architekta své doby Bohumila Hübschmanna. Jen jsem si hvízdal. To mě podrž, Bohumil Hübschmann! Architekt, který projektoval i vilu Alfonse Muchy (Alfonse Muchy!) a patřil ke stvořitelům moderní české průmyslové architektury. Byl jsem u vytržení. Štisova vila mi vždy připadala jiná, odlišná, nevšední. Teď jsem konečně pochopil proč. Bohumil Hübschmann. Pane jo.

Naopak jen frustraci, mráz v zádech a někdy i slzy lítosti a bezmoci mi přinášelo rekonstruování událostí nejtemnějšího období kněževské

historie – vyhnání sedláků v padesátých letech. „Řešení kulacké otázky.“ Tak tomu soudruzi říkali. Chybělo jen adjektivum „konečné“, aby člověk ztratil jistotu, že drží v rukou dokumenty z roku 1952, a ne ty o několik let starší, ještě načichlé kouřem z osvětivských krematorií. V padesátých letech muselo Kněževs opustit čtrnáct selských rodin. V této knize se poprvé dozvíte podrobnosti.

Padesátá léta tvoří i horní časovou mez této knihy.

Na doplnění mozaiky o kousky z mladších dějin už nezbyl čas.

Knihla vznikala od ledna do května roku 2014. Nestala by se skutečností, nebýt obětavé pomoci a podpory řady jednotlivců a institucí, zejména starostky městyse Kněževs Evy Janotové, která dala podnět k vytvoření této publikace a svým nadšeným přičiněním se největší měrou zasloužila, aby spatřila světlo světa, dále zastupitelstvu městyse Kněževs, Zdeně Malafové, Kateřině Blažkové, archeoložce Muzea T. G. M. v Rakovníku, Vladislavu Razímovi z Národního památkového ústavu, Muzeu T. G. M. Rakovník, Státnímu okresnímu archivu v Rakovníku, Národní knihovně v Praze, Národnímu muzeu v Praze, zejména časopiseckému oddělení, Městské knihovně v Rakovníku, Janu Němcovi, Václavu Šmídovi, historikovi české gastronomie, Zdeňku Vrbenskému, historikovi českého volejbalu, Jiřímu Zedníčkovi, P. Vojtěchu Novákovi, Jiřímu Duchkovi, Libuši Janotové, mé ženě Markétě a také všem, kteří obohatili archiv městyse rukopisy svých vzpomínek a fotografiemi z rodinných alb. Jejich dary se mi při sestavování této knihy staly cenným pramenem informací, zejména pak vzpomínky paní Mileny Štisové na vyhnání sedláků z Kněževsi, zasvěcené líčení historie kněževského volejbalu, sepsané Vladimírem Bazikou, a příspěvky o kněževském chmelařství od J. M. Šímy.

Roman Hartl

O DĚDKOVI, BÁBĚ A ŽÁBĚ ANEB TAJEMSTVÍ KNĚŽEVESKÝCH SYMBOLŮ

Roman Hartl

Dědek, bába a žába. Tři starobylé heraldické symboly Kněževsi.

Odkud se vzaly?

Začněme rosníčkou.

Podle pověsti založila Kněževes bájná kněžna Libuše, a to ve stejný den jako město Rakovník. Kněževes je ovšem o několik hodin starší. To bylo tak. Jednoho dne se na dřevěném hradě knížete Kroka, zvaném Krokovec (ve sklepeních jeho bytelného kamenného nástupce, hradu Krakovci, byly v éře národního obrození v 19. století „čirou náhodou“ objeveny Krokovy sandály. Na rozdíl od proslulých Rukopisů ovšem nedalo v tomto případě žádnou práci rozpoznat, že se jedná o naivní podvrh), sešli předáci kmene Čechů, aby se poradili, jak udržet na uzdě nepokojný sousední kmen v severních končinách a zabránit mu vpadnout na území Čechů. Věštec-kou schopností nadaná kněžna Libuše, která zanedlouho měla vstoupit do starých pověstí českých svým věšteckým představením na Vyšehradské skále, kde předpověděla budoucí slávu města Prahy („Vidím město veliké, jehož sláva hvězd se dotýká!“), navrhla vystavět v pustinách podél ohrožené hranice řetěz ohrazených strážních osad, které by výbojně sousedy udržely v patřičných mezích. Předákům kmene Čechů se návrh Krokovy dcery zalíbil, a proto ji ihned pověřili jeho uskutečněním.

Kněžna neotálela a opatřena náležitým doprovodem se bezodkladně vydala na cestu. Když osídlovací výprava dorazila do pohraničních pustin,

Kostel sv. Jana Křtitele. Foto R. Hartl

Obecní pečeť se symboly dědka, báby a žáby, používaná v době, kdy Kněževs patřila k fürstenberskému panství. Archiv městyse Kněževs

obětovala kněžna bohům a s jejich náповědou pak dovedla výpravu do úvalu s načervenalou půdou a s hojností divokého chmele. Kněžna rozemnula lepkavou hlávku té právě dozrávající byliny mezi prsty a vdechla její opojnou, hořkou vůni. Podle ní poznala, že dorazila na správné místo, neboť toto znamení jí předtím určili bohové. Nato se chopila motyky, aby rýhou v zemi vyznačila obrys budoucí osady.

Jak odkopla první drn, vyskočila z jamky rosnička.

Kněžna odložila motyku, vzala posvátnou rosničku do dlaně, ukázala ji ostatním a za oslavného jáсотu ji zdvihla k nebi jako šťastné znamení.

Tak se jedna malá žabka stala symbolem zámožné chmelařské Kněževsi. Pověst ale ještě není u konce.

Jakmile kněžna Libuše založila bohy vyvolenou Kněžninu ves čili Kněževs, oslovila rosničku, aby jí ukázala, kterým směrem a jak daleko má stát další v řetězu strážních osad. Rosnička učinila dva skoky k východu.

Dvě hodiny cesty od Kněževsi pak kněžna Libuše založila osadu Rakovník.

Že se Rakovník jednou stane městem a Kněževs „jen“ městysem, kněžna Libuše nepředpověděla. Rozhodlo se o tom až později a dopadlo by to obráceně, nebýt – jedné malé žabky. Když totiž král rozhodoval, jestli na město povýší Rakovník, nebo Kněževs, určila vítěze poštilá soutěž. „Přineste mi z potoka, co prvního chytíte,“ pravil král vyslancům obou osad, které o městský majetát soupeřily. Rakovníčtí přinesli raka. Kněževští žábu. Král pak na město povýšil Rakovník. Asi jídal raději račí ragú než žabí stehýnka.

Jak to ale bylo s dědkem a bábou?

Podle Václava Krolmuse máme co do činění se samotnými slovanskými božstvy Perunem a Ladou.

A Václav Krolmus věděl, co mluví.

V první polovině 19. století sbíral ve středních Čechách relikty slovanského bájesloví, jak se zachovaly v místních pojmenováních, pověstech a zvycích, a mimoto holdoval i archeologii. Na svých objevitelských cestách zavítal tento svérázný katolický kněz i do Kněževsi. Tady jeho pozornost upoutaly zejména mytické názvy polí u starobylého hřbitovního kostelíka sv. Jana Křtitele. Říkal se tam Na Jitrách a hned vedle Na Ladě či také Na Ladech. Nebyl by to zkoumavý Václav Krolmus, kdyby za těmito názvy neviděl něco víc než jen označení neobdělávaného pole (lada) a odkaz ke staré plošné míře (jitro).

Okolnosti, které Krolmuse nutily bryskně zavrhnout tak snadné vysvětlení, byla hojnost archeologických nálezů z polohy Na Ladech („Na něm se

Různá pojetí kněževských symbolů na obecních razítkách a razítku občanské knihovny. Archiv městyse Kněževs

mnoho karhanců, popele a jiných věcí památných vykopalo a rozbilo. Odtud jsem svému patronu Matyáši Kalinovi z Jäthensteina a panu hraběti Kašparovi Šternberkovi mnohé popelnice, kroužky bronzové, kančí tesáky, kamenné mlaty, hlíněné podstavky, lidské a zvířecí pálené kosti, parohy a jiné věci přinesl.“), staré pověry a obyčejy praktikované v těchto místech („Na tomto ladě před lety báby a děti byliny čarodějně rejpalý, P. Marie slzičky trhaly a oči jimi potíraly. ... Na těchto místech čarodějnice a svatojanský oheň se pálíval.“), dále i neobyčejná úcta, prokazovaná dvěma vydatným studánkám, které v blízkosti kostela vyvěraly („V prosebných dnech u této vody pobožnost se vykonala.“) a konečně i samo nezvyklé umístění kostela uprostřed ničeho a jeho okatě nápadné zasvěcení sv. Janu Křtiteli, jehož svátek se kryje s vyvrcholením předkřesťanských slavností vyzývající sluneční bohyni Ladu (slunovrat). A jelikož Jitrem někdy nazývali předkřesťanství Slované hromovládného boha Peruna, došel Václav Krolmus nevyhnutelně ke vzrušující úvaze, že kostel svatého Jana Křtitele stojí v místech pradávne svatyně, kde naši prapředkové obřadně vyzývali svá nejvyšší božstva – Hřimboha a Řimbabu čili vládce nebes Peruna alias Děda a matku země Bábu (která je v Krolmusově podání totožná s bohyní Ladou, matkou slunce).

Křesťanství staré kultury potlačilo, nedokázalo je však vymýtit docela a tak se Řimboh a Řimbaba jednoho dne vrátili na výsluní, totiž na kněževeské brány, odkud už v Krolmusových časech (a nejspíše ještě daleko dříve) shlíželi na každého, kdo vstupoval do jejich pradávneho hájemství.

Aby nedošlo k omylu, že ti dva staroušci, zobrazení na starém razítku kněževeské knihovny v úboru a s účesy patřícími do osmnáctého století, jsou skutečně bájný Perun a jeho souputnice Lada, dělá jim společnost velká rosnička. Je to kód. Důmyslný, ale jednoduchý kód. Důvtipný Václav Krolmus jej samo sebou rozlousknul. Rosnička totiž „na déšť skřečí“, tedy ohlašuje deštivé počasí. A co se stane, když se srazí nebesa se zemí, Dědek s Bábou? Ovšemže přijde pořádná bouřka.

ARCHEOLOGICKÉ DOKLADY OSÍDLENÍ KATASTRU KNĚŽEVSI

Mgr. Kateřina Blažková, archeoložka Muzea T. G. M. Rakovník

Kněževes leží v nadmořské výšce 360 – 380 m, 7 km severozápadně od Rakovníka v mírně zvlněném terénu Kněževeské pahorkatiny snižujícím se od severozápadu k jihovýchodu, která je součástí Rakovnické kotliny. Z geologického hlediska je zde podloží tvořeno převážně permokarbonskými jílovcí. V této oblasti se zemědělství rozvíjelo od svého rozšíření do střední Evropy v mladší době kamenné v 5. tisíciletí př. n. l., a proto jde o území odedávna osídlené a intenzivně zemědělsky využívané. Hrají v tom roli nejen mimořádně dobré půdní podmínky, ale i četné vodní toky stékající stromovitě do Rakovnického potoka. Z archeologického hlediska patří k těm nejzajímavějším, přesto však zdaleka ne zcela probádaným oblastem regionu. Spolu s několika sousedícími katastry je podle dosavadních poznatků Kněževes jádrem pravěkého osídlení regionu doloženého několika dílčími archeologickými výzkumy a mnoha povrchovými sběry amatérských badatelů, na jejichž aktivní terénní činnost při zakládání chmelnic a melioracích vodních toků v průběhu 2. poloviny 20. století stále navazujeme novými nálezy. Archeologický materiál je totiž pravidelně vynášen na povrch při intenzivní zemědělské činnosti v této úrodné oblasti. Zkoumání vývoje pravěkého osídlení je zde proto omezeno na povrchovou prospekci, případně na záchrannou archeologii při stavební činnosti v intravilánu a blízkém extravilánu obce.

Katastr obce byl podle dosavadních poznatků osídlen již v neolitu a eneolitu (mladší a pozdní doba kamenná, 5500 – 2300 př. n. l.). Ze starších záznamů a literatury víme, že první pravěké nálezy tohoto stáří (keramické zlomky, štípané a broušené kamenné nástroje), ale také